

Terrori kytkee merkitykset uudelleen

Kun kuulemme, kuinka pommitukset olivat täydellisen odottamaton shokki, kuinka mielikuvituksen yli käyvä Mahdoton oli tapahtunut, meidän täytyisi muistaa aiempi, viime vuosisadan alkupuolen symbolinen katastrofi, Titanic. Se oli sokki, mutta sille oli jo olemassa tila ideologisissa fantasiaissa, koska Titanic symboloi kahdenkymmenen ensimmäisen vuosituhannen teollisen sivilisaation mahtia. Eikö tämä päde myös näihin pommituksiin? Ei vain media ole pommittanut meitä kaiken aikaa puheella terrorin uhasta; tämä uhka oli myös halulla investoitu – muistetaan vain elokuvien sarja alkaen ”Paosta New Yorkista” ”Independence Dayhin”. Mahdoton, joka tapahtui oli siis fantasian kohde: tavallaan Amerikka sai fantasiansa, ja tämä oli suurin yllätys.

Slavoj Zizek: Welcome to the Desert of The Real!
<http://www.nettime.org/nettime.w3archive/200109/msg00146.html>

Syyskuun yhdeksentoista päivän jälkeen rajaa todellisen ja käsikirjoitetun, fiktio- ja fiktion välillä on puntaroitu lukuisissa kolumneissa ja artikkeleissa. ”En voi uskoa tätä todeksi”, ovat järkyttyneet amerikkalaiset toistelleet olohuoneissamme. Samaa olemme sanoneet toisillemme. Lentokoneen lentäminen päin Pentagonia on jo tarpeeksi järkyttävää, mutta sellaisen iskeytyminen WTC:n torniin suorassa televisiolähetyksessä käy ”mielikuvituksen yli”. Terroristien kyky ja halu käsikirjoittaa iskunsa medialle valmiiksi tekee näystä meille liian tutun. Mieli ei taivu ymmärtämään sitä monimutkaista ketjua, jolla todellisuus on kääntynyt viittaamaan fantasiaan.

• • •

Yleisradiota on kritisoitu siitä, ettei se keskeyttänyt eduskuntakeskustelun lähetystä heti, kun tieto terroriteoista tuli (esim. Jukka Kajava HS 13.9.). Kyseinen kritiikki sinänsä on ilmiönä kiinnostava ja kertoo reaaliaikaisuuden vaatimuksen vahvistumisesta digi-televisionkin tulon kautta. Estonian upotessa 27.9.1994 uutiskoneistolle ja katsojille riittivät tasatuntiset ylimääräiset uutislähetykset. Yleensä silloin oli aina jotakin uutta kerrottavaa, tai jokin uusi näkökulma. Seuraavana päivänä ylimääräisiä lähetyksiä ei enää ollut.

11.9.2001, terroritekojen tapahtuessa Yhdysvalloissa, Suomessa uutiskone oli juuri trimmattu ympärivuorokautiseen, kansainvälisen mallin mukaiseen kuntoon digitaalitamisen seurauksena. Kun TV1 teki päätöksen ohjelman muuttamisesta, se muutettiin koko illaksi, ja studioon istuivat vaihtuvat toimittajat vaihtuvien asiantuntijoiden kanssa odottamaan, että asiasta olisi jotakin sanottavaa.

[...] media-aineisto kuvaa havainnollisesti, miten journalismi käytännössä toimii kiireisessä ja epäselvässä tilanteessa: kun ei tiedetä, luullaan. Kun luullaan, stereotyyppiat ja kulttuuriset ajattelumallit nousevat ohjaamaan hajanaisten palasten kokoamista eheäksi selitykseksi.

Näin kirjoitti Pentti Raittila Estonian uutisointia käsitelleessä artikkelissaan tässä lehdessä vuonna 1996. "Mustan tiistain" iltapäivä TV1:ssä ja MTV3:ssa todisti tämän kertautuneena. Uutismylyä oli päätetty pitää pyörimässä, vaikkei mitään jauhettavaa ollutkaan. Yhä uudelleen lentokone iskeytyi torniin, toimittajat lähtivät päivittämään tietoaan, mutta eivät koskaan palanneet tuoreiden tietojen kera. Stereotyyppioiden lisäksi spekulatiot saivat suuren tilan. Mitään kerrottavaa ei ollut; yhdysvaltalainen uutiskoneisto kaikessa mahtavuudessaan näytti olevan sokissa, ja pystyi välttämään lähinnä kuvaa. Sitä toimittajat kävivät vuorotellen katsomassa ja tulivat sitten referoimaan studioon, mitä CNN:llä – tai BBC:llä – haastateltu asiantuntija oli arvellut. Suomalaiset asiantuntijat kävivät vuorotellen spekuloidessa studiossa toimittajien kysymysten tahtiin. Ja koko ajan osa sekä toimittajista että asiantuntijoista näytti vaivautuneelta siitä, että mitään tietoa, johon spekulatiot perustaisi, ei ollut saatavilla.

Niinpä, kuten Estoniasta uutisoitaessa, nytkin nojaututtiin *kulttuuriseen muistiin*. Tällä kertaa muisti "tiesi" palestiinalaiset terroristeiksi, ja Yhdysvallat vapaan maailman puolustajiksi. Vasta myöhemmin paljastui se, että kulttuuriseen muistiin niin sopivalla tavalla riemuinneet palestiinalaiset iloitsivatkin jostakin muusta kuin tornien sortumisesta. *Journalistinen muisti* kaivoi mielen sopukoista aiempia terrori-iskuja Yhdysvaltoja vastaan ja etsi niistä yhtäläisyyksiä ja eroja. Näiden varaan sitten rakentui *uutispäivän tarina*. Uutiset toimi ja toimii koneistona, joka tekee kytkentöjä asioiden välille ja siten tuottaa ja uudelleen tuottaa käsitystämme "todellisuudesta". (ks. Stuart Hallin haastattelu tässä numerossa.) Tässä numerossa esimerkki näistä kytkennöistä löytyy Minna Nikusen artikkelista, jossa hän analysoi murhien ja itsemurhien uutisointia. Nikunen osoittaa, kuinka journalismi merkityksellistää väkivallan eri tavoin riippuen siitä, mikä on uhrin sukupuoli.

• • •

Terrori-iskujen uutisointi osoitti sen, että television lähetystekniikan digitaalistaminen on jo välillisesti vaikuttanut tuntemamme television sisältöön – riippumatta siitä, että suurin osa meistä edelleenkin katselee vain vanhoja tuttuja analogisia yleiskanavia. Kun Yle24 joka tapauksessa lähettää uutiset tasatunnein, läikkyvät ne yli yleiskanaville. Hätkähdyttävien esimerkki tästä oli lauantaina 15.9., kun jo aamupäivän kuluessa kuuluttajat ryhtyivät kertomaan, että ohjelma muuttuu puolilta päivin ylimääräisen uutislähetysten vuoksi. Liimauduimme ruudun ääreen odottamaan kauhistuneina tietoa siitä, mihin Yhdysvallat on päättänyt suunnata random-iskunsa – kuullaksemme, että ohjelmanmuutos oli tehty siksi, että New Yorkista tuli ensimmäinen koneellinen matkustajia tiistaisen terrori-iskun jälkeen. Ennen Yle24:n ympärivuorokautista digipäivystystä olisimme kulleet asiasta asianmukaisessa järjestyksessä seuraavassa uutislähetyksessä.

Näyttää siltä, että reaaliaikaisuuden vaatimus on vaarassa trivialisoida uutiskoneen oman käsityksen uutisesta. Samalla niin käy tietenkin myös katsojalle. Nuorten on jo väitetty siirtyneen pois uutisten katsojakunnasta mm. tarjonnan suuren määrän vuoksi. Sari Pietikäinen ja Jaana Hujanen kertovat tämän numeron artikkelissaan, ettei empiirinen tutkimus varsinaisesti pystynyt tällaista siirtymää todentamaan. Ei siis vaikutakaan todennäköiseltä, että uutisten katselu vähenisi. Sen sijaan voidaan kysyä millaisia uutisia katselemme ja mihin niillä pyritään.

Journalistit ja journalismin tutkijat ovat jo vuosikymmenet listanneet kiireen yhdeksi uutiskoneen suurimmista ongelmista. Kun tämä on kaikkien tiedossa, miksi reaaliaikaisuutta vain lisätään? Terrori-iskujen käsittelyssäkin osoittautui, että aika on analyttisyyden puolella. Ajankohtaisohjelmat, joilla on ollut hetki aikaa miettiä haastateltavien valintaa ja näkökulmia ovat myöhemmin onnistuneet sitomaan osan uutiskoneen jauhamasta spekulatiopölystä. Siksi on ilahduttavaa, että ajankohtaisohjelmien määrä on lisääntynyt vuodesta 1997. Tämä käy ilmi tämän numeron katsauksesta, jossa Minna Aslama, Heikki Hellman ja Tuomo Sauri raportoivat viestintä- ja liikenneministeriölle tekemästään ohjelmistorakenneselvityksestä. Selvityksen mukaan ajankohtaisohjelmien määrä on reilusti noussut vuodesta 1997. Selvitys päättyi vuoteen 2000, eikä MTV3:n ajankohtaisohjelmien alasajo vielä siinä näy.

Onneksi emme ole vain uutisten ja ajankohtaisohjelmien varassa. Näin kahdesta syystä: Yhtäältä erityisesti uutisten on todettu tuottavan katsojissaan toimintakyvyttömyyden ja voimattomuuden tunnetta. Uutisten tapa esiintyä "todellisuuden" kuvaajana ei lopultakaan siten tue tehtävää, joka uutisvälityksellä myös katsotaan olevan, nimittäin demokratian ylläpitoon osallistumisesta. Demokratian edistäminen on annettu usein myös teknologian tehtäväksi. Eeva Aarnio, Mikko Jäkälä, Jari Hoffrén ja Pekka Isotalus puntaroivat tässä numerossa artikkelissaan teledemokratiaa ja verkkoviestinnän interaktiivisuuden toteutumisen mahdollisuuksia.

Toisaalta sarjaohjelmien on taas huomattu tarjoavan katsojille samastumismahdollisuuksia ja "pontevoitumisen" kokemuksia. Suurimmalla osalla meistä ei ole tilaisuutta itse kulkea maailman ympäri näkemässä muunlaisten kulttuurien arkielämän todellisuutta. Hyvin suunniteltu television ohjelmisto voi silloin auttaa lisäämään ymmärrystä stereotyyppien yli, mutta tärkeää on, että näemme elokuvia, draamaa ja sarjoja omiemme lisäksi muualtakin kuin Englantia, Saksaa ja Ruotsia puhuvista maista. Kokemus siitä, miten muualla eletään, mistä unelmoidaan ja mitä kuvitellaan välittyy helpoiten fiktioitse. Elokuvissa voidaan myös varta vasten rakentaa nostalgian siltaa "globaalin" ja "paikallisen" välille vaikkapa senegalilaisen pikkukylän nuorten kokemusten kautta, kuten Mari Maasilan artikkeli tässä numerossa kertoo.

Vaikka toden ja kuvittelun raja on juuri nyt suorastaan kosketusarka, sen pohjittaminen ei kuitenkaan ole uusi asia. Iiris Ruoho käy artikkelissaan läpi sitä, kuinka TV2 televisiosarjadraaman tuotannossa tuota rajaa on käyty.

• • •

Tarkkaavainen lukija on pystynyt päättelemään yllä kirjoittamastani syyn siihen, miksi "musta tiistai" tuottaa meille tunteen siitä, ettei mikään ole ennallaan. Syy on se, että kriisin kautta artikuloimme asiat uudelleen. Ilman suuria ponnisteluja olen tässä pääkirjoituksessa pystynyt näkemään kaikki tämän numeron artikkelit ja lisäksi yhden katsauksista kyseisen kriisin tuomassa viitekehyyksessä, vaikka tekstit on kirjoitettu jopa kuukausia ennen sitä.

Jatkossa kiinnostavaa on se, miten ja mihin läntisen maailman fantasiat kytkeytyvät terroritekojen jälkeen. Maaliskuussa 1976 ohjelmassa Tasavallassa tapahtuu haastateltu sosiologi Katriina Virtanen totesi, että katastrofielokuvien (Liekehtivä torni, Tappajahai jne.) tekeminen kymmentä vuotta aiemmin olisi ollut turhaa, koska tuolloin "Vietnamin sota toi olohuoneisiin päivittäin sodan todelliset kauhut" ja siksi oli enemmän tarvetta romanttisille elokuville ja musiikalle. Nyt katastrofielokuvia on vedetty levityksestä. Saammeko siis musiikaalit takaisin?